

УДК 340

DOI: 10.15587/2523-4153.2021.235474

РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

О. І. Наливайко, В. Є. Штундер

How to Cite:
Nalyvaiko, O., Shtunder, V. (2021). Development of the constitutional process in Ukraine: realities and prospects. ScienceRise: Juridical Science, 2 (16), 18–21. doi: <http://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.235474>

Peculiarities and problems of the process of reforming the main constitutional institutions are studied. Emphasis is placed on the fact that the domestic constitutional process continues throughout the period of formation of an independent, democratic and legal Ukrainian state, taking into account the peculiarities of the development of our civil society. It is stated, that integration from the general philosophical point of view is a process or actions that result in integrity, unification, connection, restoration of unity. The dictionary of foreign words states that integration is the unification of any parts, elements. Integration develops on the basis of the internationalization of the whole civil society, which is accelerated by scientific and technological progress. States, involved in the integration process, share positive experiences. It was found out, that the current stage of state building requires scientific support of Ukraine up to European standards of public life. In the current European integration conditions, modern Ukraine, as never before, needs a correct and reasonable process of adopting a new version of the Basic Law. Since the state power plays a very important role in the transformation of Ukraine into a democratic, strong and integral state, the power of our state must focus its efforts on bringing the constitutional modernization to a certain level and implement it. It is established, that the main criterion for the division of the "constitutional process" into separate types is its essential features. Depending on the scope and practical implementation of the relevant elements of the «constitutional process», its content can be considered in different directions, which were proved above. A significant number of domestic scholars who have devoted their work to the «constitutional process» use this term as a description of the systems of relevant events that took place during a certain period (stages of the process) and preceded or directly were the time of the Constitution of Ukraine.

Keywords: constitutional reform, constitutional process, constitutionalism, Constitution of Ukraine, globalization

© The Author(s) 2021

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license

1. Вступ

Конституційний процес набуває нового значення, оскільки перед його учасниками постають завдання, зокрема пов'язані з обранням Україною курсом на європейську інтеграцію, вирішенням проблем економіки, державного управління, інших сфер суспільного життя тощо. Розвиток конституційного процесу зумовлює необхідність трансформації деяких конституційних положень, зокрема, щодо розвитку громадянського суспільства. Тому, в юридичній літературі все більше уваги приділяється дослідженню конституційного процесу в Україні. Конституційні перетворення в Україні спрямовані на досягнення єдиної мети – це «демократична, правова, високотехнологічна і розвинена держава, яка є невід'ємною складовою європейської цивілізації», шляхом досягнення цієї мети є «реформа та глибока модернізація країни» [1, с. 50]. Модернізацію України глава держави визначає як стратегічний вибір її подальшого розвитку, що передбачає низку завдань, серед яких «ключового значення набуває завершення конституційної реформи». У зв'язку з цим актуалізується проблематика науково-практичної парадигми конституційної реформи (реформування) та модернізації, що є формами конституційних перетворень як основного напрямку конституційного розвитку українського суспільства і держави.

2. Літературний огляд

П. Шляхтун визначив, що конституційний процес – 1) процес розробки проекту, обговорення і прийняття конституції; 2) діяльність конституційних судів і квазісудових органів конституційного контролю із розгляду й вирішення конституційно-правових спорів і справ про конституційні правопорушення [2, 207]. І. Куненко, яка присвятила всебічному та ґрунтовному дослідженню поняття «конституційного процесу» значну кількість своїх наукових праць, аналізує один з видів конституційного процесу за його класифікаційними ознаками і визначає, що «конституційний процес» – це законодавча діяльність, яку здійснюють органи державної влади, безпосередньо громадяни або спеціально уповноважені органи чи суб'єкти з метою вироблення, ухвалення і вве-

дення в дію Конституції, а також внесення змін конституційного закону [3, с. 234]. Л. Лабенська дослідила сутність конституційного процесу та визначила, що вона проявляється в його рисах: обумовлений одночасністю виникнення й узгодженістю дії процесуальних норм з матеріальними нормами, здійснення яких ці процесуальні норми забезпечують; потребує відповідності законодавчого рівня процесуальних норм законодавчому рівню відповідних норм матеріального права тощо [4, с. 178]. С. Ківалов у контексті аналізу особливостей конституційного процесу в Україні акцентує увагу на діяльнісних характеристиках Конституційного Суду України як функціонально-прикладному аспекті конституційного процесу [5, 44]. Незважаючи на значну кількість наукових розробок, в українській юридичній науці теорія конституційного процесу як складна динамічна система потребує підвищеної уваги і поглиблених наукових концепцій. Тому вищезазначене свідчить про актуальність дослідження конституційного процесу в Україні.

3. Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у визначенні основних напрямів застосування терміну «конституційний процес» у наукових дослідженнях і практичній реалізації через виявлення та обґрунтування його сутнісних ознак, та висвітленні актуальних проблем.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати стан розвитку конституційного процесу в Україні.
2. Визначити перспективи розвитку конституційного процесу в Україні.

4. Матеріали і методи

Методологічною основою дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання. За допомогою системного підходу здійснено узагальнення наукових поглядів щодо особливостей конституційного процесу в Україні. Догматичний метод використано під час тлумачення нормативно-правових актів на предмет їх відповідності вимогам у досліджуваній сфері. За допомогою системного підходу здійснено узагальнення наукових поглядів щодо розвитку конституційного процесу України. Метод прогнозування забезпечив можливість дослідження можливих шляхів розвитку конституційного процесу в Україні.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Конституційний процес розпочався з набуттям Україною незалежності та становленням її як суверенної, демократичної, соціальної та правової держави і триває досі [6, с.49]. В цей період в Україні було прийнято ряд доленосних для держави конституційно-правових актів:

- Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.);
- Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.);
- Конституційний Договір між Президентом України та Верховною Радою України (8 червня 1995 р.);
- Конституція України (28 червня 1996 р.);
- два всеукраїнських референдуми (1991 р. і 2000 р.);
- всенародне обговорення проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України» (березень – травень 2003 р.);
- внесення перших змін до Конституції України та закріплення парламентсько-президентської республіки (8 грудня 2004 р.);
- скасування конституційних змін та повернення України до президентсько-парламентської республіки внаслідок Рішення Конституційного Суду України (30 вересня 2010 р.);
- відновлення дії окремих положень Конституції України;
- проголошення парламентсько-президентської республіки;
- створення Конституційної Комісії від 3 березня 2015 р.;
- продовження конституційної реформи (лютий 2014 – донині) тощо.

Розвиток процесу державотворення в Україні зумовлює необхідність дослідження системних проблем, пов'язаних із здійсненням цілеспрямованої діяльності складників публічного управління, спрямованих на реалізацію функцій суверенної, правової держави. Інституціональні зміни, закріплені у межах конституційних реформ 2004 р., 2010 р., 2014 р., 2016 р., розвиток конституційного процесу у 2019–2020 рр. мали забезпечити вихід України з політичної та економічної кризи, вирішити проблему відкритості і респонсивності влади. Слід наголосити, що перебіг державотворчих і відповідно – отриманий результат реформ був спричинений не лише внесенням змін до Конституції України, обумовлений неналежним виконанням відповідних конституційних положень, нерозумінням сутності змін, низьким рівнем усвідомлення головних здобутків конституційної реформи, незавершеністю конституційних перетворень. Перед системою публічної влади нині постало завдання

вирішення проблеми концептуалізації реформ, формування нової парадигми публічного управління, спрямованого не на алгоритм реформ, а сутність реформування в Україні [7, с. 35].

Водночас звертається увага на те, що український конституційний процес триває увесь час, поки триває період становлення незалежної, демократичної та правової Української держави з урахуванням особливостей розвитку громадянського суспільства. Водночас, у цьому процесі важливо, на думку В. Тація, щоб одним із першочергових завдань стало посилення конституційних гарантій прав людини, особливо у контексті забезпечення принципу верховенства права, який до того ж є беззаперечною основою формування справді правової державності [8, с. 15].

В Україні триває процес реформування основних конституційних інституцій, тому достатньо прогнозованим є те, що у якості об'єктів подальшого конституційного реформування в Україні першочергово виступатиме організація та діяльність таких ключових владних інституцій, як Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України та певною мірою – суди загальної юрисдикції, а також Президент України. При цьому, зважаючи на вагомий суспільно – політичний статус глави держави та здійснення ним низки основних функцій держави (представницької, установчої, розпорядницької, нормотворчої, контрольної, зовнішньополітичної тощо) особливість діяльності Президента України, саме інститут президентства розглядається як пріоритетний об'єкт конституційної реформи [9, с. 74]. Варто наголосити, що протягом років незалежності було внесено ряд змін до Конституції України. Як свідчить аналіз, такі зміни стосувалися здебільшого моделей політичного устрою, розподілу повноважень між різними гілками та органами державної влади. Необхідність і важливість змін до Конституції пояснюється насамперед потребою відмежування від радянського правового спадку та втілення новітнього політико-правового бачення держави [10, с. 101].

У науковому співтоваристві поширеною є дискусія щодо необхідності внесення змін до Конституції України, які мають сприяти удосконаленню конституційних засад громадянського суспільства. Відповідно до першого підходу, в оновленому варіанті Основного Закону варто присвятити окремий розділ конституційним засадам громадянського суспільства та формуванню його відносин з державою. Відповідно до другого підходу, це є недоцільним, тому варто обмежитися включенням до тексту Основного Закону нової статті, присвяченої громадянському суспільству, та внесенням певних конкретних змін та доповнень, що стосуються розширення прав організацій громадянського суспільства та їх членів, до статей чинної Конституції України.

Побудова незалежної Української держави потребує вдосконалення теоретичної розробки і покращення практичного здійснення державної влади [10, с. 65]. Особливого значення набуває необхідність розробки нових шляхів подолання існуючих проблем державної влади. Адже після прийняття Конституції України та внесення до неї змін і доповнень, практична реалізація її норм, які стосуються закріплення, організації та функціонування державної влади, стає вирішальним фактором удосконалення діяльності всього державного апарату.

З метою формування ефективного державного апарату, головним покликанням якого є розвиток громадської думки та формулювання стратегії суспільного розвитку, необхідні соціально-політичні та інституційні зміни в українському суспільстві в цілому [11].

Як глобальний міжнародний контекст становлення і розвитку системи конституційного права в Україні, так і неодноразово проголошений на найвищому державному рівні загальний напрям європейської інтеграції країни змушують аналізувати конституційний процес в Україні не лише у власне національному аспекті, але й з погляду поглиблення інтеграційних процесів з ЄС, адаптації законодавства України до законодавства ЄС, і що найголовніше – формування конституційно-правової основи для практичного втілення фундаментальних європейських правових цінностей та правових стандартів [12, с. 101]. Отже, Україна – досить молода держава, постає низка проблем, пов'язаних з одного боку, з побудовою національної концепції розвитку, а з іншого – пристосування до тих законів, які встановлюються міжнародною спільнотою, а також до нових викликів світу.

Негативні сторони глобалізації пов'язані з нерівномірним розподілом зростання світового доходу між різними країнами; економічною, фінансовою та політичною експансією розвинених країн; поглибленою диференціацією між країнами за економічним розвитком; тенденціями до зникнення національних особливостей народів та етносів [13, с. 36]. Міжнародна інтеграція може здійснюватися в будь-якій сфері (соціальної, політичної, економічної тощо). Міжнародна інтеграція знищує межу між внутрішнім і зовнішнім середовищем діяльності, між внутрішньою й зовнішньою політикою тощо, що позитивно впливає на потоки й процеси в економічній сфері громадського життя, на розвиток тієї чи іншої країни [14].

Україна має всі можливості щоб використати глобалізацію на свою користь, однак заважають ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів, які гальмують процес інтеграції до світового простору, а саме: певна політична нестабільність, відсутність чіткої економічної політики, непослідовність у проведенні реформ; велика корупційність владних структур різних рівнів; обмеженість внутрішнього ринку, пов'язана з вкрай низькою купівельною спроможністю населення; скорочення виробничого споживання за рахунок різкого падіння виробництва; значний відтік капіталу, обумовлений, з одного боку, кримінальним його характером, а з іншого – невірою біль-

шої частини бізнесменів у сталість економічних перетворень, а також нелегких умов легального ведення бізнесу (високі податки, корупція, рекет, нестабільність законодавства, тощо); відокремленість від участі у найперспективніших програмах виробництва нових виробів на міждержавній основі; недостатній розвиток фінансової, технічної, інформаційної та іншої інфраструктури тощо.

Разом з тим, Україна, як цілісна соціально-економічна система має потенційні можливості, достатні для активного входження в глобальну систему світового господарства (наявність технологічно передових секторів промисловості, здатних до швидкого освоєння нових видів продукції; значний сировинний потенціал; наявність виробничої бази тощо).

6. Висновки

1. На етапі державного будівництва необхідним є наукове забезпечення України до європейських стандартів громадського життя, яке вимагає вдосконалення усіх існуючих процесів шляхом їх реформування та трансформації. Оскільки державна влада відіграє досить важливу роль у перетворенні України на демократичну, сильну й цілісну державу, тому влада держави повинна направити свої зусилля на доведення конституційної модернізації до певного рівня й втілити її у життя. Значна кількість українських науковців, які присвятили свої праці «конституційному процесу», використовують цей термін саме як характеристику систем відповідних подій, що відбувалися протягом певного терміну (етапи процесу) та передували або безпосередньо й були часом прийняття Конституції України. Заслугує на підтримку й судження про те, що «конституційний процес» є відповідною діяльністю органів публічної влади, яка врегульована конституційно-процесуальними нормами з метою реалізації матеріальних норм конституційного права. Але в будь-якому випадку основним критерієм змістовного визначення «конституційного процесу» залишається перелік його основних ознак, елементів і характерних рис.

2. Внесення змін до Конституції України як Основного закону суспільства та держави може стати ефективним інструментом подолання кризових явищ у суспільстві. Вирішивши питання повноважень і збалансованості влади, політики і науковці зможуть забезпечити українську демократію сильними інститутами конституційної держави, що дозволить реалізувати стабільний розвиток суспільно політичної системи нашої держави.

Література

1. Берназюк, Я. О. (2016). Конституційний процес в Україні: сучасний стан та основні кроки на шляху до прийняття нової Конституції. Порівняльно-аналітичне право, 1, 48–51.
2. Шляхтун, П. П. (2005). Конституційне право: словник термінів. Київ: Либідь, 568.
3. Куненко, І. С. (2013). Конституційний процес як вид законодавчого процесу. Форум права, 4, 232–236.
4. Лебенська, Л. Л. (2016). Конституційний процес: основні види та зміст. Правова позиція, 2 (17), 176–183.
5. Ківалов, С. В. (2008). Межі та процедура конституційних перетворень в Україні. Стратегічні пріоритети, 2 (7), 43–47.
6. Гацуля, О. М. (2020). Державноуправлінські реформи і конституційний процес в Україні. Молодий вчений, 3 (1), 34–38.
7. Тацій, В. Я. (2009). Конституційна реформа в Україні: сучасний стан та перспективи подальшої реалізації. Бюлетень Міністерства юстиції України, 6, 14–23.
8. Сопілко, І. М. (2011). Конституційний процес в Україні: історія і сучасність. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право, 3 (79), 72–75. doi: <http://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-8>
9. Ладиченко, В. (2015). Установча влада в правовій доктрині України. Законодавча діяльність Верховної Ради України: стратегія планування в умовах європейської інтеграції. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 225.
10. Павшук, К. О., Дзюба, Я. А. (2019). Сучасний конституційний процес в Україні. Молодий вчений, 12 (76), 65–69. doi: <http://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-15>
11. What Is a Constitution? Principles and Concepts (2014). Available at: https://constitutionnet.org/sites/default/files/what_is_a_constitution_0.pdf
12. Яковлев, А. І. (2016). Конституційний процес в контексті європейської інтеграції України: правовий аспект. Теорія і практика інтелектуальної власності, 1, 95–103.
13. Василенко, В. М. (2004). Оцінка впливу глобалізації на економічне зростання країни. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економічна, 69, 35–42.
14. A Practical Guide to Constitution Building: An Introduction: International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) (2011). Available at: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/practical-guide-to-constitution-building.pdf>

Received date 02.04.2021

Accepted date 10.05.2021

Published date 30.06.2021

Наливайко Олег Іванович, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, пр. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна, 49005

Штундер Валерія Євгенівна*, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, пр. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна, 49005

**Corresponding author: Viktoriia Shtunder, e-mail: leraa09990@gmail.com*